

ÜHE ŠEDÖÖVRI MUUSEUMID

ÕPI ÄRA PILTIDE SUURENDAMINE!

Michelangelo. Viimne kohtumõistmine. Sixtuse kabel. Vatikan.

- a) Pane hiire osutusmärk (kursor) sellele Michelangelo pildile.
- b) Tee üks klõps hiire vasakpoolse klahviga. Pildile tekib raam ja igasse nurka ruuduke (*ruudud on ka raami iga külje keskel, kuid neid praegu vaja ei lähe*).
- c) Liiguta hiire osutusmärk ükskõik millisele pildi nurgas paiknevale ruudukesele nii, et ruutu läbiks kahe teravikuga nool.
- d) Nüüd vajuta hiire vasak klahv alla ning hoia klahvi all. Tekib plussmärk + .
- e) Hiireklahvi all hoides nihuta plussmärki eemale ja pilt läheb suuremaks (kui liigutad plussmärki tagasi, läheb pilt väiksemaks). Tee pilt nii suureks, et näeksid ka detaile.
- f) Algse suuruse saad sellele pildile, klikkides ühe korra ikoonil *UNDO* ehk „tagasi”. HURRAA-AAA-AAAA! Jälle üks kogemus juures! Elagu elukestev õpe!

Sisukord

1. Willendorfi Venus	3
2. Leonardo da Vinci „Püha õhtusöömaeg“	5
3. Michelangelo „Taavet“	7
4. Leonardo da Vinci „Daam hermeliiniga“	9
5. Vermeer „Tütarlaps pärlkõrvarõngaga“	11
6. Monet „Impressioon – tõusev päike“	13
7. Nofretete büst ¹	15
8. Caravaggio „Püha Matteuse kutsumine“	18
9. Picasso „Guernica“ [gerni´ka]	21
10. David „Bonaparte ületamas Suurt Saint-Bernard'i mäekuru ¹ “	23
11. Masaccio [ma´satšo] „Paradiisist väljaajamine“	26
12. Chartres'i katedraali vitraaž „Notre-Dame de la Belle Verrière“ (’ilusa klaasakna Jumalaema’)	28
13. Ingres [ä(n)gr] „Jupiter ja Thetis“	30
14. Vincent van Gogh ¹ „Autoportree seotud kõrvaga“	32
15. Starkopf „Istuv akt“	34

1. Willendorfi Venus

Loodusloo Muuseum, Viin

Willendorfi Venus on paleoliitikumi¹ ajastust pärit naisekujuke, mis avastati 1908. a Willendorfi linna lähedalt Austriast.

Kuju pikkus on 11,1 cm. See on nikerdatud lubjakivist, värvitud õrnalt punase ookriga ja näib kujutavat kogukat alasti naist, kellel on peened käsivarred, mis toetuvad tohututele rindadele. Randmetel on sakilised käevõrud. Naise nägu ei ole näha, kogu pead ümbritsevad patsid või lokid. Jalgade kuju ei võimaldaks kujul püsti seista. Sellepärast on arvatud, et seda ei tulnud ainult vaadata, vaid ka käes hoida. Kuju ei ole valmistatud kohalikust materjalist, mis tähendab, et see võis olla nikerdatud ka mujal. Algul arvati, et kuju on pärit Lascaux' [las'ko]² koopamaalidega samast ajast (u 20 000 aastat vanad), kuid praegu on teaduslikult kindlaks tehtud Willendorfi Venuse ligilähedane vanus: see on **25 000 aastat**. Tegu on vanima seni teadaoleva taiesega.

Fragment Lascaux' koopamaalilt. Prantsusmaa

Fragment Altamira koopamaalilt. Hispaania

Kunsti sünniks tulekski pidada hetke, mil *homo sapiens*³ tekkis vajadus teha midagi sellist, millest tal polnud praktilist kasu ning mida ta tegi lihtsalt oma rõõmuks. Kunsti olemus ei ole aastatuhandetega muutunud. Ka ülekoolilise testi „Ühe šedöövri muuseumid“ materjaliga tutvudes või mõnda šedöövrit uurides ei saa me sellest tegevusest praktilist kasu. Veelgi enam: originaalide nägemine on kulukas, tihti ka väsitav (õigesse muuseumi jõudmine, järjekorras seismine, pileti ostmine). Ometi teeme seda, sest see pakub meile rõõmu. Arvata võib, et sama rõõmu tundis ka paleoliitikumi inimene, kui ta hoidis käes Willendorfi Venust või silmitses Lascaux' ja Altamira⁴ koopajoonistusi.

Viini Loodusloomuuseum on Austria suurim oma ala muuseum. Hoone valmis Maria Theresia⁵ väljaku teises ääres paikneva Kunstiajaloomuuseumiga 19. sajandi lõpul. Need kaks hoonet on väliselt väga sarnased. Loomulikult käivad loodusloost huvituvad maailmakodanikud just selles muuseumis eksponaate imetlemas (mineraalid, fossiilid, loomade ja lindude topiseid, liblikad jpm). Kunstiajalooost huvituval maailmaränduril on siia asja eelkõige Willendorfi Venuse tõttu. Kujuke on maitsekalt eksponeeritud hoone teisel korrusel.

¹**paleoliitikum** – vanem kiviaeg, mil ürginimene valmistas tööriistu ainult raiumise teel, sest lihvimine oli veel tundmata

²**Lascaux'** [las'ko] **koobas** – Edela-Prantsusmaal Dordogne'i departemangus asuva Montignaci küla lähistel paiknev koobas; siinsed koopamaalid on u 20 000 aastat vanad

³**homo sapiens** – ladina k 'mõistusega inimene'; inimese kui liigi teaduslik nimetus (*Homo sapiens*)

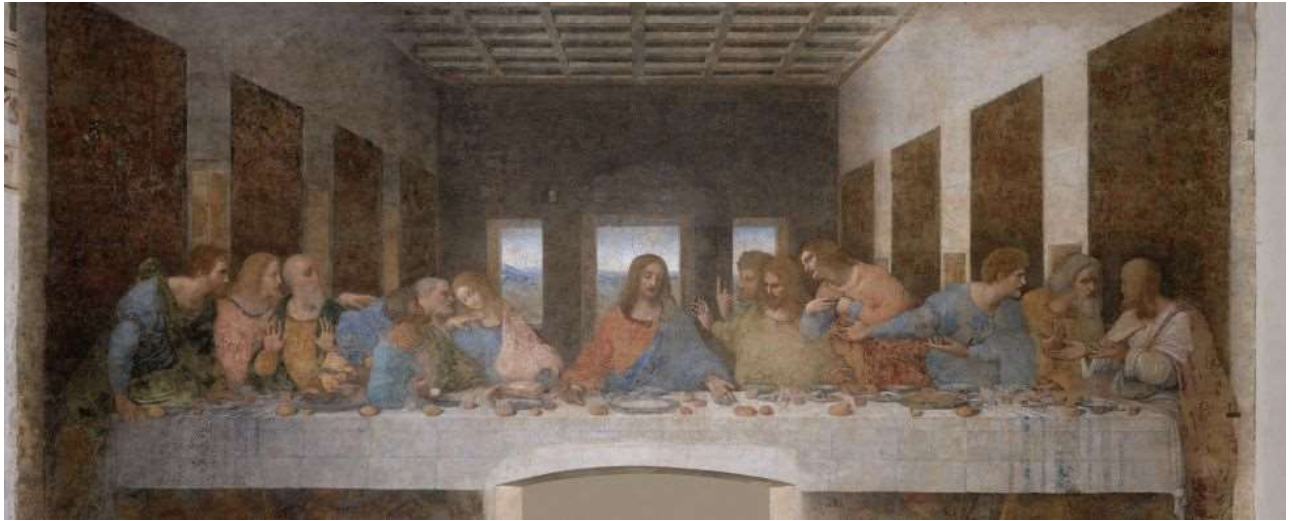
⁴**Altamira koobas** – paikneb Põhja-Hispaania Santanderi linnast 30 kilomeetri kaugusel; siinsed koopamaalid on u 15 000 aastat vanad

⁵**Maria Theresia** – Habsburgide soost Austria-Ungari Keisririigi kindlakäeline monarh aastatel 1740–1780

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kui vana on kunst? Millist hetke inimkonna ajaloos pead kunsti sünniks?
2. Milline tähtsus on kunstiajaloo Willendorfi Venusel?
3. Kas meie kooli kahel originaalil on praktiline tähtsus?
4. Mis juhtuks, kui meie kooli aula ees ei oleks Anton Starkopfi „Istuvat akti“?
5. Ehk tunned kedagi, kelle kohta võiksid öelda, et ta on *homo sapiens*?

2. Leonardo da Vinci „Püha õhtusöömaaeg“ Santa Maria delle Grazie kloostri söögisaal, Milano

„Püha õhtusöömaaeg“ on üks kuulsamaid Leonardo taieseid, mis valmis aastatel 1495–1498, kui suurmees oli 43–45-aastane ja oli tulnud kodulinnast Firenzest Milano hertsogi Ludovico Sforza teenistusse. Tänu oskuslikule perspektiivikasutusele on sellel tööil eriti õnnestunud kompositsioon. Maali mõõtmed on 420 x 880 sentimeetrit ja see on maalitud Milano Santa Maria delle Grazie kloostri söögisaali seinale.

Maali halvas seisukorras on süüdi eelkõige autor ise. Leonardo ei kasutanud siin freskotehnikat, vaid halvasti püsivaid värve (temperat¹). Süüdi on ka käparditest restaureerijad. Teose värvid hakkasid haihtuma juba kunstniku eluajal. Maali hävingule aitasid omakorda kaasa II maailmasõja purustused. Teose viimane restaureerimine algas 1978. aastal ja kestis 21 aastat. Söögisaal remonditi, et kindlustada ruumis teose säilimiseks alaline sobilik temperatuur. Restaureerijatele olid suureks abiks Suurbritanniast Windsori lossist laenatud Leonardo joonistatud tegelaste eskiisid. Praegu saavad Leonardo unikaalset meistriteost Milanos Santa Maria delle Grazie kloostri söögisaalis imetleda kõik kunstihuvilised. Pileteid müüakse üksnes internetis ja need tuleb kinni panna vähemalt kuus kuud ette, ja seda veel kellaajaliselt. Korraga lastakse sisse väike arv külastajaid.

Leonardo maalil on kujutatud hetke, mil Jeesus avaldab apostlitele², et üks nende seast reedab ta. Apostlite erinevad reaktsioonid on väga detailselt edasi antud: emotsioonid varieeruvad ehmumisest vihani. Kõnekalt kujutab Leonardo hetke, mil Peetrus pöördub Juudase selja tagant pikajuukselise alaealise Johannese poole sõnadega: „Küsi õpetajalt, kes on reetur!“

Väga leidlik on ka tegelaste paigutamine pika laua taha kolmekaup. Üksnes Jeesus domineerib laua keskel üksinda, püüdes viimast korda koondada oma õpilasi ühtseks kollektiiviks.

¹**tempera** – värv, mille pigmentiks on värvimullad ja sideaineks muna, kaseiin või kummiaraabik

²**apostel** – Jeesuse otsene õpilane, jünger

MÖTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kes on süüdi Leonardo „Püha õhtusöömaaja“ halvas seisukorras?
2. Kuidas paigutas geniaalne kunstnik 13 tegelast teosele „Püha õhtusöömaaeg“?
3. Jeesusel oli tol õhtul oma õpilastele edastada tähtis sõnum. Mis sõnum see oli?
4. Miks pöördus Peetrus tõe teadasaamiseks Johannese, mitte teiste jüngrite poole?
5. Kas on usutav, et Juudas võis reeta Jeesuse tühise rahasumma (30 hõberaha) eest? Põhjenda oma vastust.

3. Michelangelo „Taavet“ Akadeemia Galerii, Firenze

„Taavet“ on aastatel 1501–1504 Michelangelo loodud marmorskulptuur, mida peetakse õigustatult üheks kõrgrenessansi meistriteoseks. Kunstnik oli selle kauni kuju loomise ajal 26–29-aastane. Skulptuur kujutab tulevast kuningas Taavetit alasti. Noor juutide kangelane ei ole siin võitja, kellena teda tavaliselt kujutati, vaid noorusliku jõu ning vapruse kehastus. Vasaku käega puudutab ta õlal paiknevat lingu, parem käsi riivab sama lingu alumist äärt. Erinevalt varasemast traditsioonist kujutada noort juutide kangelast pärast võitlust vilistite hiiglase Koljatiga, kujutab Michelangelo Taavetit võitluseks valmistumas. Ta näib jõudu koguvat ees ootavaks karmiks duelliks. Tema pea on pööratud vasakule ja pilk on enesekindlalt kaugusesse suunatud. Ainult kipras kulm reedab tugevat keskendumist, millega ta oma vaenlase vastu astub.

Kuju on 5,17 m kõrge ja Michelangelo raius selle kauni kuju välja teiste kujurite poolt kõlbmatuks tunnistatud piklikust marmorrahnust.

Skulptuur paigutati algselt Firenze raekoja – Palazzo Vecchio¹ (‘vana palee’) ette. 1873. aastal otsustati kuju ilmastiku kahjulike mõjude tõttu Kaunite Kunstide Akadeemiasse varjule toimetada. Firenze raekoja ette paigutati koopia, mis on seal praegugi. Teine koopia Michelangelo šedöövrist kaunistab Firenze südalinnast eemal kõrgendikul paiknevat Michelangelo väljakut. Originaali üleviimiseks raekoja eest Kaunite Kunstide Akadeemiasse kulus 5 ööpäeva (vahemaa *circa* 800 m)! Akadeemia hoonesse tuli eelnevalt rajada eriline kupliga ruum, mis mahutaks 5,17 m kõrguse marmorskulptuuri.

Teadmiseks neile, kes selle imelise taiese originaali oma silmaga näha soovivad: turismi kõrghooajal on Akadeemia ees meeletu järjekord. Piletid tuleb internetis aegsasti kinni panna ja seda kellaajaliselt. Maksnud internetis pääsmete eest vajaliku summa, tuleb oodata enda ostule kinnitust. Kinnitus saabub paari päeva jooksul. Veel mõni päev hiljem saabub teie elektroonilisele aadressile garantiikiri, mille te trükite välja ja esitate 15 minutit enne teile määratud kellaega peaukse vastas paiknevas büroos ametnikule, kes teile õige arvu pääsmeid ulatab. Kus on öeldud, et šedöövrite imetlemine on kerge tegevus? „Taaveti“ originaali nägemine kompenseerib nähtud vaeva mitmekordselt.

¹**Palazzo Vecchio** [ˈvekjo] – tõlkes `vana palee; Firenze raekoja nimi; prantsuse *le vieux palais*

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. „Taavet“ on Michelangelo markantseim töö Firenzes. Milliseid sama kunstniku töid saame imetleda Roomas?
2. Millisesse ruumi meie koolis mahuks ära „Taaveti“ originaal?
3. Kuidas kõlaks sõnapaar *palazzo vecchio* prantsuse, inglise ja vene keeles?
4. Mis rahvusest oli Taavet ja mis rahvusest oli Koljat?
5. Kuidas saab Akadeemia muuseumisse siseneda ilma pikas järjekorras seismata?

4. Leonardo da Vinci „Daam hermeliiniga“ Czartoryski muuseum, Kraków (Poola)

*Daam hermeliiniga. Czartoryski muuseum.
Õli puittahvilil: 54 x 39 cm*

*Ilus rauakaupmeheemand. Louvre.
Õli puittahvilil: 63 x 45 cm*

Leonardo maalís „Daami hermeliiniga“ Milanos aastatel 1488–1490, kui ta oli 36–38-aastane. Töö on maalitud pähklipuust plaadile. Kõigist Leonardo tahvelmaalidest¹ (neid on 15) on see kõige paremini säilinud taies. Et Leonardo tegeles väga erinevate asjadega, jõudis ta lõpetada üksnes paarkümmend maali. Kuigi meid huvitava maali ülemisse nurka on keegi hiljem kirjutanud prantsuse keeles sõnapaari *La Belle Ferronnière* (‘ilus rauakaupmeheemand’), pole sellel maalil kujutatud daam üldsegi see, keda nii kutsuti. Arvata võib, et pildile lisas säärase pealkirja võhik, kes selle taiese Leonardo teise kuulsa maaliga lihtsalt segamini ajas.

Maalil on kujutatud Milano hertsogi Ludovico Sforza noort armukest Cecilia Galleranit. Hermeliin (eestipäraselt ‘kärp’) on nirgi- või rotisuurune väärtusliku lumivalge karusnahaga kiskja. Tema pikkus kõigub 22–32 cm vahel. Kärp vahetab karva kaks korda aastas. Karvavahetus langeb kokku lume tuleku ja minekuga tema elupaigas. Omal ajal usuti, et hermeliin armastab puhtust sedavõrd, et määrdumise korral näljutab end surnuks. Leonardo maali sõnum võib olla järgmine: valitseja sõbratar on puhas kui hermeliin ja puhtamgi veel. Levinud on teinegi versioon: et Sorzade perekonnavapi üheks vapiloomaks oli kärp, silitab pildil kujutatud daam hertsog Ludovicot ennast.

Kui Ludovico 1490. a Beatrice d’Estega abiellus, läksid tema ja Cecilia Gallerani eluteed lahku. Noor Daam lahkus hertsogi lossist, kuid Leonardo meistritöö võttis ta lahkudes kaasa.

Maali ostis ära sellel kujutatud daami järeltulijatelt Poola vürst Adam Jerzy Czartoryski, kui ta 1789. a Itaaliat külastas. Vürst kinkis teose oma emale, kes oli suur kunsthuviline ja Krakówis paikneva Czartoryski muuseumi põhikollektsioonile alusepanija. Aastatel 1830–1876 oli nimetatud aadlipere maapaos Pariisis. Siis oli „Daam hermeliiniga“ pikka aega üleval Poola immigratsioonikeskuses hôtel Lambert’is².

Esimese maailmasõja päevil viisid Czartoryskid teose Dresdeni Maaligaleriisse hoiule ja hiljem tõid koju tagasi.

Teise maailmasõja lõpupäevil sattus maal kõrge saksa ohvitseri Hans Franki käsutusse. 1946. a tagastati maal Krakówi linnale. 2011–2012 oli taies üleval Londoni Rahvusgalerii korraldatud näitusel „Leonardo da Vinci, Milano õukonna kunstnik“. Praegu ripub teos kuni Czartoryski muuseumi kapitaalremondi lõpuni (2016) Krakówi südalinnas paiknevas Waweli lossis.

Leonardo maal „Ilus rauakaupmeheemand“ sattus Louvre’i samal moel kui „Mona Lisa“. Kui geniaalne kunstnik Prantsusmaale elama asus, võttis ta need teosed endaga kaasa. Tema võõrustaja, kuningas François I ostis Leonardolt mõlemad pildid. Et aga selle kuninga ühe armukese hüüdnimeks oli *La Belle Ferronnière* ja et Leonardo maalil kujutatud kaunitar sarnanes selle daamiga, hakatigi seda naiseportreed kutsuma nii. Algselt oli maali pealkiri „Portree tundmatust“.

¹**tahvelmaal** – iseseisev maal (puu)tahvlil, lõuendil vms; maal, mida saab ühest kohast teise tõsta (seina- või laemaaliga seda teha ei saa)

²**hôtel Lambert** [la(n) ’ber] – uhke 17. sajandi häärber Pariisis Saint-Louis’ saarel

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Lisaks „Daamile hermeliiniga“ maalis Leonardo Milanos veel ühe kuulsa pildi. Millise?
2. Meid huvitava maali ülemisse serva on kirjutatud prantsuse keeles *La Belle Ferronnière*? Kas tead, mida need sõnad tähendavad?
3. Millest jutustab kärbiga seotud legend? Kas pead seda lugu usutavaks?
4. Kuidas sattus Leonardo šedööver Krakówisse?
5. Mis on tahvelmaal? Miks on säilinud nii vähe Leonardo tahvelmaale?
6. Ühes maailmamuuseumis on 6 Leonardo tahvelmaalil. Mis muuseum see on?

5. Vermeer „Tütarlaps pärlkõrvarõngaga“ Mauritshuis, Haag

Õli lõuendil; 44,5 x 39 cm; stiil ja ajastu: Madalmaade barokk

See Johannes (Jan) Vermeeri (1632 – 1675) teos on nii kuulus, et tihti kutsutakse teda Põhjamaa *Giocondaks* või Hollandi *Mona Lisaks*. Ometi oli meistriteos mitu sajandit täiesti unustatud. Kunstihuviline Hollandi ohvitser A. A. des Tombes ostis maali 1881. a. ühel Haagis korraldatud oksjonilt 2,3 kuldna eest (u 50 eurot). Pilt oli nii halvas seisus, et isegi autori signatuuri polnud näha. Ohvitser lasi pildi restaureerida ja alles siis tuli välja kunstniku nimemärk – J.V.Meer. Kui taiese uus omanik 1902. a suri, selgus, et testamendi järgi on maali pärija Mauritshuis (tõlkes: Mauritsi maja; Hollandi riigimehe Johan Maurits van Nassau-Siegeni maja).

Pilt restaureeriti 1994. a uuesti ja on sellest ajast peale Mauritshuusi muuseumi logopilt. Maali praegune nimi on laenatud Ameerika naiskirjaniku Tracy Chevalier' romaanilt „Girl with a Pearl Earring“ (1999) ning teose põhjal vändatud filmilt (2003). Varem kutsuti maali lihtsalt „Tütarlapseks turbaniga“.

Maalil näeme väga noore neiu büsti, pea pööratud vasaku õla suunas, mis taotluslikult varjab meie eest ühe neljandiku näoovaalist. Vasakult tulev n-ö keldriluugivalgus viitab Caravaggio metoodika tundmisele. Vermeer võis tunda ka Leonardo, Raffaeli ja Tiziani loomingut, sest tol ajal külastasid kunstnikud Itaaliat ning kohalikud rikkurid ostsid itaallaste teoseid. „Tütarlaps pärlkõrvarõngaga“ pole dateeritud, kuid asjatundjad paigutavad teose 1665.–1666. aastasse mil Vermeer oli 33–34-aastane. Vermeeril oli kaks tütart ja pole välistatud, et pildil ongi tema noorem tütar Maria, kes oli taiese valmimise hetkel 12–13-aastane.

Mauritshuusi muuseumis on muidki märkimisväärsed taiesed (Rembrandti „Doktor Tulbi anatoomialoeng“, Michel Sittowi „Mehe portree“ jt), kuid kunstihuviline maailmarändur sõidab Haagi eelkõige Vermeeri šedöövrit imetlema.

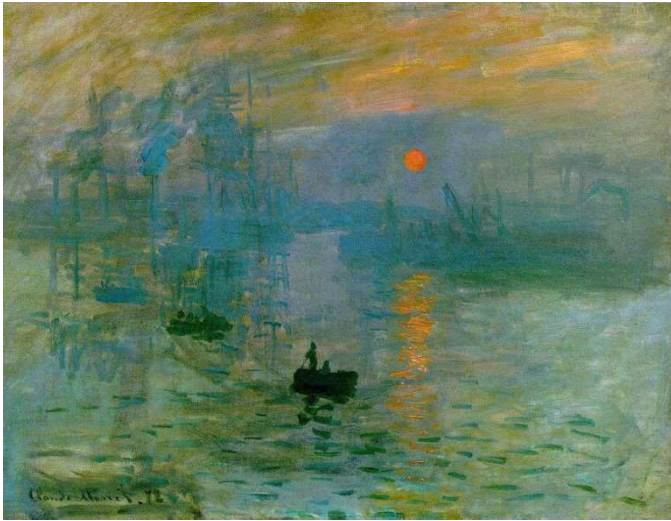
Vermeerilt on säilinud 35 maali ja arvatakse, et rohkem ta teha ei jõudnudki, kuna töötas ühe maali kallal väga kaua. Juba üks Vermeeri maal teeb galeriist suure kultuuritempli. Kaks või kolm Vermeeri autorlusega taiest muudavad muuseumi maailmamuuseumiks.

Haagis töötab Madalmaade Kuningriigi parlament ja valitsus ning seal elab ja töötab ka riigipea. Ka välisriikide saatkonnad ning rahvusvaheline kohus on Haagis. Kui kultuuri-, haridus- ja muu vaimuelu on koondunud pealinna Amsterdam, siis poliitiline ja diplomaatiline tuumik on Haagis.

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks asub Madalmaade Kuningriigis resideeriv Eesti saatkond Haagis ja mitte Amsterdamis?
2. Kust on tulnud Haagi kunstimuuseumi nimi Mauritshuis?
3. Kuidas võis hollandlane Vermeer tunda Itaalia suurmeistrite taiesed?
4. Miks on tänapäevani jõudnud nii vähe Vermeeri teoseid?
5. Kuidas kutsuti „Tütrlast pärlikorvarõngaga“ algelt? Millal ja mis asjaoludel sai maal uue nime?

6. Monet „Impressioon – tõusev päike“ Marmottan-Monet muuseum, Pariis

Õli lõuendil; 48 x 63 cm

„Impressioon – tõusev päike“ ei ole Claude Monet’ kõige ilusam või huvitavam taies, kuid maalist sai juhuse tahtel kunstniku kõige kuulsam töö. Mõnes mõttes on tegu lausa revolutsioonilise tööga, sest laias laastus algabki impressionism just sellest maalist. Maali saamislugu on järgmine.

1872. a novembris külastas Claude Monet abikaasa ja pojaga kodulinna Le Havre’it. Nad peatusid hotellis, mille akendest paistis Le Havre’i vana sadam. Kunstnik meenutas hiljem: „Kui ma 13. novembril 1872 kell 7.35 ärkasin, nägin aknast sadama kohal läbi udu tõusvat päikesekera. Püüdsin jäädvustada lõuendile nähtu nii kiiresti kui võimalik, sest kartsin, et udu, kuid ka mulje võivad haihtuda.“

Esimesele impressionistide näitusele (aprill-mai 1874) loovutaski Claude Monet just selle töö, millele ta oli kaks aastat tagasi andnud nime „Le Havre’i vaade“. Kui näituse kuraator¹ Edmond Renoir (kunstnik Auguste Renoiri vend) palus maalile luulelisem nimi panna, lausunud Monet: „Pane siis nimeks „Mulje“! Kuraator tegigi nii, kuid lisas mõttekriipsu ja kaks sõna: „tõusev päike“. Nõnda saigi maal praeguse nime: „Impression – soleil levant“.

Kunstikriitik Louis Leroy kirjutas Monet’ teose kohta ajalehes Le Charivari² üleolevalt: „Mida me näeme sellel maalil? – Muljet! – Muidugi muljet! Kuid millist muljet? Ütleksin nii: ka võhiku käega visandatud tapeedimuster mõjub ehedamalt kui seesugune muljetamine!“ Artikli lugemise lõpetanud Edouard Manet hakanud laginal naerma ja lausunud: „Poisid, väga

hea! Nüüdsest on teil nimi olemas! See Le Charivari heaks töötav Herostratos³ ei aima, millega ta hakkama sai!“

Samal aastal kohe peale esimest impressionistide näitust müüs Monet pildi 800 frangi eest ühele tuttavale. See omakorda müüs maali edasi ja aastast 1957 on „Impressioon – tõusev päike“ Marmottani muuseumi taieste registris. 1985. a varastati maal koos mitme teise maaliga. Viis aastat hiljem saadi maal kätte Itaaliast Porto-Vecchio linnast.

Tööstur Jules Marmottan ja tema poeg Paul Marmottan kogusid Napoleon I aegset kunsti. Nende erakollektsioonist saigi praeguse muuseumi tuumik. Paul Marmottan pärandas Kaunite Kunstide Akadeemiale lisaks kollektsioonile ka kauni eramu, millest 1934. aastal sai Marmottani muuseum. 1957. a kinkis proua Victorine Donop de Monchy muuseumile 11 impressionistlikku maali (nende hulgas oli ka „Impressioon – tõusev päike“). 1966. a loovutas Claude Monet noorim poeg Michel muuseumile 40 isale kuulunud impressionistlikku taiest. 1996. a pärandasid Berthe Morisot⁴ lapselapsed muuseumile vanaema autorlusega 25 maali ja 50 akvarelli. Muuseum lisas nimele Marmottan teise sõna Monet ja ehitas impressionistlike taieste jaoks kõrvalhoone.

Muuseumisse jõudmiseks tuleb sõita metrooliiniga nr 9, väljuda peatuses Muette ja sealt suunduda jalgsi läbi majade vahelt paistva pargi (u 350 m). Juba kaugelt tervitab teid muuseumit tutvustav reklaam. Tavakohaselt on ukse ees ka väike järjekord, kuid üle poole tunni ei pea kunagi ootama. Internetist saab osta ka n-ö *coupe-file* pileteid⁵. Siis pole järjekorras üldse vaja seista.

¹kuraator – siin: kunstinäituse koostaja

²Le Charivari (tõlkes: 'mürgel', 'müdin') – illustreeritud päevaleht, mida anti välja Pariisis 1832.-1937. aastani

³Herostratos – Efesose linna kuulsust janunev elanik, kes süütas 356 eKr oma kodulinnas asuva uhke Artemise templi, mis oli üks seitsmest maailmaimest. Mees lootis, et selle nurjatu teo tõttu läheb tema nimi ajalukku.

⁴Berthe Morisot (1841 – 1895) – kunstnik-impressionist; Edouard Manet vennanaine ja õpilane, kes eksponeeris oma töid impressionistide näitustel

⁵*coupe-file* piletid [kup fil] – piletid, mis maksivad tavapiletitest rohkem ja võimaldavad vältida pikka järjekorda

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Missugune tehniline leiutis andis tõuke impressionismi sünnile?
2. Miks ei saanud Claude Monet seda teost riiklikul ülevaatenäitusel eksponeerida?
3. Marmottan-Monet' muuseumis on teisigi impressionistlikke taieeid. Millises Pariisi muuseumis on neid aga veelgi rohkem?
4. Kus asub Pariisis Marmottan-Monet muuseum?
5. Kuidas saab Pariisi muuseumides vältida hiigeljärjekordi?
6. Millega läks maailma ajalukku kreeklane Herostratos?

7. Nofretete büst¹

Neues Museum (*'uus muuseum'*), Berliin

materjal: lubjakivi+ originaalvärv; kõrgus: 47 cm; kaal: 20 kg

Nofretete (teistes keeltes *Nefertiti*) eluaastad saame ajalooallikate järgi paika panna vahemikku 1370–1330 eKr. Ta oli vaarao **Ehnatoni** abikaasa, kuid ei olnud noorelt surnud vaarao Tutanhamoni² ema (Tutanhamon oli Ehnatoni poeg). Siin pole midagi erilist: oli ju Ehnatonil veel kuus naist. Nofretete nime võime tõlkida nii: *kaunitar on tulnud* või *iludus on saabunud*.

Oletusel, et ehk oli Nofretete välismaa printsess, pole mingit alust. Seda arvavad need, kes leiavad Nofretete näojoontes vähe egiptusepärasust. Ärme unusta, et kosmeetika ja meikimiskunst olid tol ajal Egiptuses väga kõrgel tasemel.

Nofretete oli erakordse karismaga³ kaunis naisterahvas. Raidkirjadelt loeme rohkeid komplimente, mida tol ajal asjatult tuulde ei loobitud: *ilusatest ilusaim, õnne toov, kõiges kiitusi vääriv, kuninga südametahustaja, mitme kuningriigi käskijanna*. Teada on, et vaarao Ehnatonil oli Nofretetega kuus last, neist kolm noorimat surid varakult, ning et kuningapaari armastus oli vastastikune ja siiras. Väga paljudel reljeefidel on nad kas kahekesi või lastega. Uue pealinna reljeefidel ei näe me kunagi Ehnatoni teiste naiste või lastega (isegi Tutanhamoniga mitte).

*Ehnaton Nofretete ja kahe tütreaga austamas päikesejumal Atonit. Uus muuseum, Berliin
Tutanchamoni (Ehnatoni poja) surimask. Egiptuse muuseum, Kairo*

1346. a eKr algatas vaarao Ehnaton suure usupöörde. Egiptlaste usk oli olnud sajandeid polüteistlik (neil oli palju jumalaid), aga Ehnaton sundis oma rahvale peale ühe jumala austamise e monoteismi. (Tõsi, ta ei eitanud teiste jumalate olemasolu, mistõttu päris monoteismiga tegu polnud.) Seesuguseks peajumalaks sai **päikesejumal Aton**⁴. Vaarao ise loobus oma senisest nimest, milleks oli olnud Amenhotep IV. Uueks nimeks sai Ehnaton, mis tähendab 'too, kes teenib Atonit'.

*Ehnaton (Amenhotep IV). Kairo rahvusmuuseum
Nofretete pea. UusMuuseum, Berliin*

Ka senisest pealinnast Teebast⁵ (Luxor-Karnak) loobuti. Teebast u 300 km põhja poole rajati kõrbe uhiuus linn **Akhetaton** ('Atoni silmapiir'). Kolme-nelja aastaga kerkisid uude linna hiiglaslikud templid ja paleed, sinna koondus ka kogu riigi valitsemine. (Kas ei meenuta see teile, head lugejad, Peeter I rajatud uue pealinna Peterburi saamisluгу neli tuhat aastat hiljem?)

Kõik viitab sellele, et Nofretetel oli mehe kõrval väga suur võim. Ta võis olla lausa kaasvalitseja. Templite seintel kujutati teda vaaraoga sama suurena, mis tähendab, et nad on võrdsed. Ühel reljeefil näeme naist üksinda, piik käes, välisvaenlast tõrjumas. Ehk tähendab see, et vaarao ise on haige ja päriselt valitseb riiki Nofretete? 1336. a vaarao Ehnaton suri. Mis sai Nofretetest? 1333. a asus valitsema 8-aastane Tutanhamon. Kuid kes valitses riiki Tutanhamoni sirgumise ajal? Kes oli regent? Ürikutes nimetatakse Smenhare nime. Kas selle varjunime taga võis olla Nofretete?

Ehnatoni surma järel sai vana polüteistlik religioon Egiptuse valitsejatele taas omaseks. Tutanhamoni ajal loobuti ka uuest pealinnast. Linn vajus liiva alla ja seda kasutati ehitusmaterjalide laona. Siinsamas kõrval on ka meie päevil linn: **Amarna**.

Üks on kindel: tänapäeva iluarstid, kosmeetikatootjad, disainerid pööravad sageli pilgu Nofretetele. Kuulsaim Nofretete kujutistest on büst e rinnakuju, mis praegu asub Berliini Uues Muuseumis Muuseumide saarel. Büsti avastas saksa arheoloog Ludwig Borchardt 1912. a. Et taiest kodumaale toimetada, kattis arheoloog selle kipsiga. Nõnda veenis ta Egiptuse piirivalvureid kivikamaka väärtusetuses. Egiptuse riik on korduvalt büsti tagasi nõudnud, kuid Saksamaa vist ei mõtlegi niisugust aaret tagastada.

¹**büst** – rinnakuju

²**Tutanhamon** – Egiptuse vaarao (valitses 14. saj eKr), suri 18-aastasena (arvatavasti mõrvati); tema hauakambri Teeba lähedal Kuningate orus avastas 1922. a inglise egiptoloog H. Carter. Tutanhamoni kuldmask kuulub vanaegiptuse muinsuste paremikku.

³**karisma** – inimesest kiirgav erakordne mõjujõud; **karismaatiline** – erakordse külgetõmbega, sarmikas

⁴**Aton** – tõlkes: päikeseketas

⁵**Teeba** – antiikmaailm tunneb kaht Teebat: üks Kreekas, teine Egiptuses. Egiptuse Teeba oli Keskmise ja Uue riigi ajal Egiptuse pealinn, kus paiknesid praegu turistide meelitavad Luxori ja Karnaki templid. Niiluse teisel kaldal paikneb kuulus vaaraode matmispaik – Kuningate org

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Egiptlaste nimed olid ikka mingi tähendusega. Mida tähendab nimi *Nofretete*?
2. Miks oli Nofretete teist nägu kui egiptlased?
3. Milles seisnes vaarao Ehnatoni revolutsioon?
4. Kas kristlus on monoteistlik või polüteistlik religioon?
5. Miks tuntakse Tutanhamonit tänapäeval rohkem kui teisi vaaraosid?
6. Algselt oli Teebas Luxori templi ees kaks obeliski, nüüd on vaid üks. Kus on teine?
7. Kus oli antiikajal veel Teeba-nimeline linn?
8. Mida tähendab sõna *karisma*? Keda Eesti avaliku elu tegelastest pead karismaatiliseks?

8. Caravaggio „Püha Matteuse kutsumine“ San Luigi dei Francesi kirik (*Prantslaste Püha Louis kirik*), Rooma

Õli lõuendil; 322 x 340 cm; stiil ja ajastu: hilisrenessanss või varajane barokk

Paljude asjatundjate arvates on Caravaggio maalil „Püha Matteuse kutsumine“ kunstiajaloo ilusaim Jeesuse nägu. Kunstnik oli selle maali loomishetkel 28-aastane. Arvata võib, et nii Matteuse kui ka Jeesuse puhul olid modellideks kunstnikuga ühevanused sõbrad.

Caravaggio (1571–1610) õige nimi oli Michelangelo Merisi. Kunstnikunimena kasutas ta oma koduküla nime Caravaggio, mis asub Milano lähedal. Ta on kõigi aegade suurim maalikunsti imelaps: 20-aastaselt oli noormees üle kõigist oma ajastu kunstnikest. Just tema on heleda-tumeda kontrasti ning n-ö kusagilt tuleva keldriluugivalguse kasutusele võtja. Caravaggio oli ainus, kes ei läinud kaasa ajastu manerismiga (manerism on hilisrenessansile omane peenutsev stiil).

Maalil „Püha Matteuse kutsumine“ on kaks seltskonda: vasakul istuvad laua taga tõlnerid ehk maksukogujad (oli ju Matteus, õige nimega Leevi, enne Jeesusega kohtumist tõlner), paremal seisavad Jeesus ja Peetrus, kusjuures viimase selg varjab õpetaja keha nii, et näha on üksnes Jeesuse veetlev profiil.

Huvitav detail on seegi, et kunstnik on tõlnerid riietanud oma ajastu kostüümidesse, Peetrus ja Jeesus näevad aga välja nii, kuis käidi riides antiikajal. Pöörake veel tähelepanu Jeesuse paremale käele, mis Matteuse suunas välja sirutatud! Kas ei meenuta see Michelangelo „Maailma loomise“ stseeni, kus Jumal annab eluhinguse Aadamale? Kõik viitab sellele, et noor Carravagio on Sixtuse kabelis ainiti lage ja altariseina uurinud.

Jeesus tutvus Matteusega siis, kui tal oli juba väike salkkond jüngreid. Matteus ise väidab, et Jeesuse esimesed õpilased olid Andreas ja tema vanem vend Siimon (Peetrus) ning Sebedeuse pojad Jaakobus ja Johannes. Evangelist Markus kirjeldab Jeesuse ja Matteuse kohtumist nii:

Ja Jeesus läks taas välja järve äärde ja ta juurde tuli suur hulk rahvast ja ta õpetas neid. Ja edasi minnes nägi Jeesus Leevit, Alfeuse poega, tollihoone juures istuvat ja ta ütles talle: “Järgne mulle!” Ja too tõusis ja järgnes talle.

Siit võime järeldada, et Jeesus nägi esmakordselt Leevit ehk Matteust viimase tööpostil maanteemaksu kogumas. Kaks sümpaatset noort meest hakkasid vestlema, leidsid ühise keele ja Leevi kutsus uue sõbra samal päeval oma koju õhtustama. Jeesus nõustus, kuigi tõlneritele vaatasid juudid üldjuhul viltu: korjasid ju maksukogujad makse võõra võimu toetamiseks.

Apostel Matteuse sulega kirja pandud mäejutlus on meie – eurooplaste – kultuuri ja eetika (s.o kõlblus- ja käitumisnormide) alus. Matteuse vahendusel on algkristluse humanistlik iva jõudnud tänapäeva. Ilma mäejutluseta saanuks kristlusest ametlik riigiusk, võimumeeste julm tööriist, seda on ta ajaloos aeg-ajalt ka olnud (ristiretked, ususõjad, teadlaste, nõidade ja teisitimõtlejate põletamine tuleriidal), kuid kõik halb, mis kristluse ajaloos on tõesti aset leidnud, on vaid Jeesuse õpetuse koledad moonutused. Nii mõnedki paavstid, kardinalid ja piiskopid oluks Jeesuse silmis variserid, kelle vastu Jeesus nii agaralt välja astus ning kes ta viimaks ristsurma piinadele määrasid.

Prantslaste püha Louis' kirik paikneb Rooma südalinnas Navona väljaku otseses läheduses, Prantsuse kultuurikeskuse kõrval. Teadma peab ka seda, et „Püha Matteuse kutsumine“ pole selle kiriku ainus Caravaggio töö. Kord juba kohal, tuleb kindlasti ära vaadata veel kaks tööd: „Püha Matteus ja ingel“ ja „Püha Matteuse märtrisurm“.

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kuidas kutsuti Matteust enne Jeesusega kohtumist?
2. Matteus oli enne Jeesusega kohtumist tõlner. Mis tööd ta tegi?
3. Miks juudi rahvas tõlnereid ei armastanud?
4. Mis teeb Matteuse evangeeliumi Uue Testamendi neljast evangeeliumist kõige humanistlikumaks?

5. Caravaggio on jaganud maalil nähtavad tegelased kahte gruppi. Kirjelda neid erinevaid seltskondi.
6. Jeesuse õpilaste hulgas oli kaks Sebedeuse poega: Jaakobus ja Johannes. Kas oskad nimetada Sebedeuse poegade isa nime?

9. Picasso „Guernica“ [gerni'ka] Kuninganna Sofia muuseum, Madrid

Õli lõuendil; 349 x 776 cm; stiil: sürrealistlike sugemetega kubism; 1937. a

Pablo Picasso (1881–1973) lõi selle maali tellimustööna. Teos pidi ehtima Hispaania paviljoni 1937. a Pariisi maailmanäitusel. See oli aeg, mil Hispaanias oli lahvatanud kodusõda vabariiklaste ja natsionalistide (fašistide) vahel. Maali tellis Picassolt vabariiklik valitsus, võitjaks selles sõjas jäid aga kindral Franco juhitud fašistid. Just nemad on otseselt süüdi, et Saksa ja Itaalia lennukid Baskimaa linna **Guernica** 26. aprillil 1937 maatasa pommitasid.

Picasso reageeris kurvale sündmusele kiirelt. Pilt on kunstniku valukarje sünnimaal aset leidnud traagilise sündmuse mälestuseks. Maali vasakus servas on kaeblev ema, surnud laps kätel; tema kohal on mõirgav härg; nende ees lebab hukkunud sõdur, kelle murtud mõõgast kasvab välja lilleõis. Paremtal tormab abi otsides küürakas naine; tema kohal on õudusgrimassiga figuur, kes hoiab käes valgust heitvat lampi. Pildi paremal ääres hoiab appi karjuv mees käsi üleval. Keskmest veidi vasakul on metsikult perutav hobune, kelle kohal helendab silmakujuline ja lapergune elektrilamp. On see Jumala silm või veel sündimata aatomipommi võrdkuju?

Just selle maaliga väljendas kunstnik oma suhtumist fašismi ja natsismi nii Hispaanias, Itaalias kui ka Saksamaal. Leina märgiks kasutas kunstnik maali teostamisel üksnes musta ja valget värvi. Kui Teise maailmasõja päevil üks Saksa ohvitser Picasso ateljees Pariisis selle maali eskiise silmitsedes küsis: „Kas teie tegite selle?“, – vastanud kunstnik: „Ei, teie!“

Picasso jõudis sõja ajal maali originaal USA-sse toimetada. Aastaid oli „Guernica“ New Yorgi kuulsa MOMA¹ ehe, kuid maali autori südamesoov oli näha teost Hispaanias. Nii juhtuski peale kindral Franco surma. 1981. a toodi maal Hispaaniasse ja paigutati esialgu Madridi

esindusmuuseumisse, maailmamuuseumide hulka kuuluvasse PRADOsse². Praegu on maal eksponeeritud **Kuninganna Sofia kaasaegse kunsti muuseumis**. Selge on see, et selles muuseumis on paljude 20. sajandi kunstnike taieid, kuid mis seal salata – kunstihuviline maailmarändur tuleb siia eelkõige imetlema Pablo Picasso kõige kuulsamat maali. _____

¹**Moma** – *Museum of Modern Art*; moodsa kunsti muuseum New Yorgis

²**Prado** – hisp k 'aas, väli'; üks suuremaid kunstimuume Euroopas; asutatud 1807. Hoone rajati linnamüüri taga paiknevale aasale, mis on praegu Madridi kesklinn.

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Mis on Guernica?
2. Miks kannab Pablo Picasso kuulsaim maal sellist nime?
3. Kas tegu on miniatuurse, keskmise või suute mõõtmetega kunstiteosega?
4. Püüa lahti seletada muret ja kannatusi kujutatavaid sümboleid sellel maalil.
4. Milliseid värvitoone kasutas Picasso *Guernica* teostamisel? Miks.
5. Miks oli see maal kaua aega eksponeeritud New Yorgis?
6. Kuidas kutsutakse Madridi olulisemat kunstimuuseumi? Miks teda nii kutsutakse?

10. David „Bonaparte ületamas Suurt Saint-Bernard’i mäekuru¹“ Malmaisoni loss, Île-de-France

Õli lõuendil; 260 x 221 cm; stiil: neoklassitsistlik paraadportree²

Harva elab riigipead kujutav paraadportree üle portreeteritava valitsusaja. See on võimalik vaid juhul, kui kunstnik on väga andekas. Jacques Louis David (1748–1825) seda oli, kuid mitte üksnes tema. Ka portreeteritav ise oli just sajandivahetusel (1800) oma võimete tipul. Kuus aastat varem suutis David maaliga „Mõrvatud Marat“ ajaloo pjedestaalile³ tõsta Suure revolutsiooni aegse kõige nurjatuma poliitiku. Palju kergem oli sama teha äsja riigipeaks saanud 31-aastase andeka väepealikuga, kes ületas oma järelväega üliohtliku mäekuru ja purustas vastase väed seal, kus teda üleüldse ei oodatud.

Pildi saamise lugu on järgmine. Noore **Napoleon Bonaparte**’i peadpöörivad võidud I ja II Itaalia sõjakäigu vältel, tema õnnestunud riigipööre novembris 1799 ning saamine Euroopa võimsaima riigi etteotsa hirmutas Hispaania kuningas Carlos IV-t. Kas ei juhtu ka temaga sama, mis prantslaste kuningaga kaheksa aastat tagasi?⁴ Kas poleks mõistlik naaberriigi esimese mehega (ametlikult esimese konsuliga) sõbraks saada? Nii tuligi ühel päeval Jacques Louis Davidi ateljeesse Hispaania suursaadik sooviga saada Napoleonist uhke portree Carlos IV tööruumi. David ei saanud keelduda. Ta oli ju maalinud pilte varasemate valitsusjuhtide silmarõõmuks. Miks ei peaks ta seda tegema nüüd, kui riigi ette sai nii perspektiivikas noor tegija? Kui sõnum Napoleonini jõudis, soovis esimene konsul⁵ saada portreest kolm versiooni

enda käsutusse. Noor riigipea ei varjanudki, et soovib neid pilte üksnes propaganda tarbeks. Kunstnik tegi maalist igaks juhuks ka endale ühe versiooni, sest segastel aegadel võisid kunstiteosed (eriti poliitilise sisuga taiesed) kaduda või hävineda. Et suure kunstniku ateljees oli rohkelt õpilasi, pandigi kogu kollektiiv tööle. Hobuse saba, drapeeringud⁶ ja muud vähetähtsad detailid lubati maalida õpilastel, olulisema kõigil viiel lõuendil tegi kunstnik ise. Viie versiooni erinevused on minimaalsed. Ühel on väepealiku õlgadel lehviv keep oranž, teistel punane, ühel isegi karminpunane. Saatuse tahtel on kõik viis versiooni (loodud aastatel 1801–1805) säilinud ja paiknevad praegu Malmaisoni lossis Pariisi lähistel, Versailles' lossi sõjamaalide galeriis, Belvedere lossis Viinis, Charlottenburgi lossis Berliinis ja Pariisi Invaliidide varjupaiga sõjamuuseumis. Igat versiooni viiest tuleb pidada originaaliks.

Ehk polegi tegu paraadportreega? – Mis te nüüd! Vaadake esmalt portreeteritava nägu. Kas tegu on ikka 31aastase mehega? – Ei, sellel uhkel ratsul istub 18-19-aastane nooruk. On ju teada, et Napoleon oli lühikest kasvu mees. Siin vaatab meile vastu pikakoivaline noor isand, kel on seljas uhiuued riided. Ajaloost on teada, et Napoleon ei ületanud seda mäekuru perutaval täkul. Ta läbis selle raske tee tavalise muula seljas ja oli mähitud tekkidesse, sest väljas oli lumetorm. Mida me aga loeme hobuse tagumiste kapjade juures paiknevatelt kiviplaatidelt? Seal on trükitähtedega kirjas nimed: Bonaparte, Hannibal, Karl Suur. Davidi sõnum on selgemast selgem: meie riigipea on sama suur kui kartaagolaste väepealik Hannibal ja frankide keiser Karl Suur – või neist suuremgi! ... Ja ometi vaimustab see paraadportree ka meid. Miks küll? Vastus on lihtne: geniaalsel inimesel kukub hästi välja isegi valitseja või poliitiku paraadportree.

Malmaisoni häärberi ostis 1799. a ühelt laostunud pankurilt Napoleon I abikaasa Joséphine de Beauharnais. Hoone remonditi ja kujundati ampiirstiilis. Kui Napoleon Joséphine'ist 1aastal 1809 lahutas, sai Malmaisonist hüljatud daami kodu. Siin ta suri 29. mail 1814. Praegu on Malmaisoni lossis Napoleon I ajastu muuseum. Paljud käivad siin üksnes J. L. Davidi originaali imetlemas.

¹**Suur Saint-Bernard'i mäekuru** – Šveitsi ja Itaalia vahel paiknev raskesti läbitav mäekuru (2469 m merepinnast); Napoleon viis 1800. a siit üle 40 000-mehelise armee; tänapäeval läbib mäekuru tunnel

²**paraadportree** – monarhi, üliku või poliitiku toretsev portree, millel portreeteritav on tavaliselt noorem, ilusam ja õilsam, kui ta tegelikult on

³**pjestaal** – kuju või mälestusmärgi alus; pjestaalile tõstma = au sisse tõstma

⁴Suure Revolutsiooni (1789–1799) käigus Prantsuse kuningas **Louis XVI** arreteeriti ja parlament mõistis ta riigi reetmise eest surma; kuningas giljotineeriti 21. jaanuaril 1793 praegusel Concorde'i väljakul

⁵**esimene konsul** – peale riigipööret 1799. a jaotati Prantsusmaal täidesaatev võim 3 konsuli vahel; Napoleon Bonaparte'ist sai ametlikult *esimene konsul* ehk teisisõnu: peaminister. Ajastut ja poliitilist režiimi kutsutakse ajalooõpikutes konsulaadiks (1799–1804)

⁶**drapeering või draperii** – kunstipärane voldistik, voltides langev kangas

MÖTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Mis on paraadportree?

2. Milleks oli Hispaania kuningas Carlos IV vaja paraadportreed Napoleon Bonaparte'ist?
3. Milleks oli Napoleon Bonaparte'il vaja kolme paraadportreed endast?
4. J. L. David oli väga andekas kunstnik. Kas ta oli ka hea poliitik? Põhjenda!
5. Mis teeb J. L. Davidi maalist paraadportree?
6. Kus on tänapäeval võimalik näha selle J. L. Davidi õnnestunud töö originaali?

11. Masaccio [ma'satšo] „Paradiisist väljaajamine“ Brancacci¹ kabel Santa Maria del Carmine kirikus. Firenze

Paradiisist väljaajamine. 208 x 88 cm; fresko

Vararenessansi maalikunsti isaks peetakse noorelt surnud meest kunstnikunimega **Masaccio** (1401–1428). Oma freskodega saavutas ta sellise inimlike tunnete väljenduse, millist varem polnud veel nähtud. Uudne oli ruumi ja kehade loomutruu kujutamine; ta valitses juba ka joonperspektiivi³. Masaccio kõige ilmekam töö on fresko² „**Paradiisist väljaajamine**“⁴ Santa Maria del Carmine kirikus Firenze linnas. Sellesse kirikusse püstitas rikas Brancacci-nimeline kangakaupmees oma perekonnale kabeli ja soovis seda kaunistada ilusate piltidega. Just siia maaliski Masaccio „Paradiisist väljaajamise“, kuid ka seeria freskosid Püha Peetruse elust. Needki mõjuvad väga eluliselt, näiteks stseen, millel on kujutatud Peetrust templimaksu tasumas.

Templimaksu maksmine. 255 x 598; fresko

Et mõista selle imelise fresko süžeed, tuleb lugeda lõiku Matteuse Evangeeliumist:

Kui nad siis Kapernauma⁴ tulid, astusid Peetruse juurde templimaksu kogujad ja ütlesid: „Kas teie õpetaja templimaksu ei maksa?“ Peetrus vastas: „Küll ta maksab.“ Ja kui ta koju tuli, ennetas Jeesus teda ja küsis: „Mis sa arvad, kelle käest võtavad kuningad maa peal tolli või pearaha? Kas oma poegadelt või võõrastelt?“ Aga kui Peetrus ütles: „Võõrastelt,“ lausus Jeesus talle: „Siis on pojad vabad. Aga et me neid ei ärritaks, mine järvele, heida õng sisse ja võta esimene kala, mis üles tuleb! Ja kui sa tema suu avad, leiad sa hõbeseekli. Võta see ning anna neile minu ja enese eest!“

Nüüd tõstame pilgu freskole „Templimaksu maksmine“, millel Masaccio kujutab Peetrust kolmel korral. Keskel näeme Peetrust (algse nimega Siimon) vestlemas maksukoguja ja Jeesusega, vasakul õngitseb Peetrus järvest kala ja paremal tasub Peetrus maksukogujale templimaksu.

Masaccio ei töötanud selles kabelis üksi. Kabeli teist poolt kaunistas tema kolleeg Masolino (1383–1440). Kahjuks suri Masaccio 27-aastaselt. Ka Masolino ei saanud selles kabelis tööd jätkata, sest kangakaupmees Brancacci sattus põlu alla ja vangistati. Pilditsükli lõpetas Filippino Lippi (1459–1504) pool sajandit hiljem.

¹**Pietro di Piuvichese Brancacci** [bran'katši] – rikas Firenze kangakaupmees, kes lasi püstitada perekonnakabeli Santa Maria del Carmine kirikusse; tema vennapoeg Felice Brancacci tellis Masacciolt ja Masolinolt samasse kabelisse freskod

²**fresko** – niiskele krohvipinnale maalitud pilt; freskotehnikas tehtud seina- või laemaal

³**joonperspektiiv** – *kunstis*: ruumi kujutamine tasandil; kauguspilt

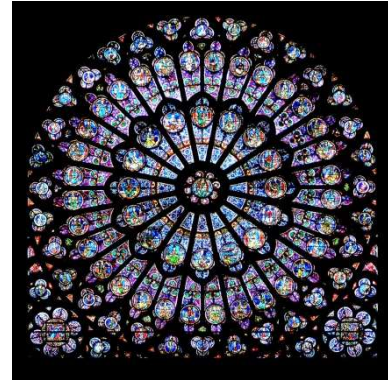
⁴**Paradiisist väljaajamine** – Vana Testamendi I Moosese raamatu 2. peatükis kirjeldatakse, kuidas Jumal lõi alguses mehe, siis naise – Aadama ja Eeva – ja pani nad elama Eedeni aeda. Et aga Eeva ja Aadam tegid pattu, kihutas Jumal nad Eedeni ehk paradiisiaiast minema

⁵**Kapernaum** – linn Galileas, mitme Jeesuse järgi (ka Peetruse) kodulinn; Kapernaum paiknes Galilea järve ääres, mõnekümne kilomeetri kaugel Jeesuse kodukohast Naatsaretist

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Freskol „Paradiisist väljaajamine“ näeme üht meest ja üht naist? Kes nad on ja mis nendega juhtus?
2. Peetruse nimi enne Jeesusega kohtumist oli Siimon. Uuri välja, kuidas kutsuti Matteust enne Jeesusega kohtumist.
3. Meie tekstist võime välja lugeda, et Masaccio valitses juba ka joonperspektiivi. Mis on joonperspektiiv? Milline tähendus on veel sõnal *perspektiiv*?
4. Nimeta veel Firenze linnaga seotud renessansiaja suurmehi.
5. Firenze kõige tähtsamat kunstimuuseumi kutsutakse Uffiziks. Kust tuleb muuseumi nimi?

12. Chartres'i katedraali vitraaž „Notre-Dame de la Belle Verrière“ (‘ilusa klaasakna Jumalaema’)

Vitraaž on värvilisest klaasist kunstiteos, mis paigutatakse harilikult aknaavasse või valgustatud seinaorva. Värvilisest klaasist detailid monteeritakse metallraamistikku (tina, vask, duralumiinium) või betooni. Värvilisi klaasaknaid tunti juba meie ajaarvamise 4. sajandil Rooma riigis, kuid suurem levik algas 11. Sajandil. Vitraažikunsti õitseage oli 13. – 15. sajand. 20. sajandil viljelesid vitraažikunsti Henri Matisse ja Marc Chagall.

Et sõita Pariisist **Chartres**'isse, tuleb suunduda edelasse. Linnake paikneb u 90 km kaugusel Pariisist. Siinse katedraali tornikiivrid tervitavad maailmarändurit juba u 10 km kauguselt. Mida lähemale inimene linnale jõuab, seda suuremaks kasvab ootus ja lootus näha midagi erakordset, ülevat, kordumatut ... Chartres'isse sõidab kultuurne eurooplane eelkõige vitraažikunsti imetlema. Selles vallas ei ole maailmas ühtegi teist võrdväärset ehitist. Chartres'i katedraali 178 vitraažakna üldpindala on 2400 m².

Tekib õigustatud küsimus: miks püstitati nii väikesesse linna nii võimas pühamu? Selleks pidi olema väga mõjuv põhjus. Keskajal sai seesuguseks põhjuseks olla üksnes **reliikvia**¹ ... 9. sajandil kinkis kuningas Karl Kiilaspäine² siinsele kirikule Neitsi Maarja pearäti, mille ta ise sai kingiks Bütsantsi keisrilt. Nii tähtis reliikvia muutis selle väikelinna otsemaid palverännakute sihtpunktiks. Vajadus uue ja suurema pühamu järele oli ilmne. 12. sajandil saigi valmis uhke romaani stiilis kirik, mida peeti oma aja suurimaks kogu Euroopas.

11. juunil 1194 lõi väik ühte kiriku torni ja tuli hävitas peaaegu kogu hoone. Püsti jäid üksnes lääneportaalid (pühamu peauksed) ja kahe torni madalamad osad. Kuid milline ime! Krüptis³ hoitud Neitsi Maarja pearätt leiti üles tervena, ja mis veelgi suurem ime: ka ühe Jumalaema kujutisega klaasakna keskne osa leiti poolpõlenud rusude alt tervena. Nüüd kannab see vitraaž nime „Notre-Dame de la Belle Verrière“ ja selle ees peatuvad tuhanded palverändurid, kuid ka

kunstisõbrad või lihtsalt armunud. Vitraažil olevat nii tugev positiivne aura, et ravivat isegi armuvalu. Kes ei usu, mingi kohale ja proovigu enda peal. Heausklik lütseumlane soovib kindlasti teada, kas sama mõju on ka Neitsi Maarja pearätil, mis on samuti pühamus eksponeeritud. Vastus saab olla ühene: hea usk on parim ravim. Tõsine mõtisklus oma eksistentsi üle, oma hingesügavustesse vaatamine (pr k *le recueillement*) on pühades paikades ikka ja alati tulemuslik.

Chartres'i reliikviatega juhtunu äratas kogu kristliku Euroopa. Annetusi tuli kõikjalt, ka Inglismaalt ja Saksamaalt. Uue kiriku, nüüd juba gooti stiilis pühamu rajamine kulges uskumatult kiiresti (u 30 aastat). Suurem osa vitraažidest oli paigas juba aastal 1240.

Maalikunstis tuntakse värvitooni **Chartres'i sinine**. Pole vaja kaugelt ostida selle nimetuse päritolu. Silmitsege tähelepanelikult vitraaži „Ilusa klaasakna Jumalaema“ ja teil on kohe selge, milline see värvitoon olema peab.

Saint-Denis' katedraal Île-de-France'is kinkis 12. sajandil inimkonnale gooti stiili. Chartres'i katedraal arendas gootikat veelgi suurema väljendusrikkuse suunas. Saatus on Chartres'i praegust gooti stiilis katedraali säästnud. Teda ei ole ümber ehitatud, teda on säästnud Suur revolutsioon ja mõlemad maailmasõjad. Tõsi, Teise maailmasõja päevil eemaldati kõik vitraažaknad ja peideti igaks juhuks kaugele mägedesse. Õnneks jäi suur pühamu pommirahest puutumata ja praegu rõõmustab Chartres'i katedraal meid nii, kuis ta on rõõmustanud inimesi sajandeid.

Maailmas on paiku, mis teevad meele härdaks, panevad meid sügavuti filosofoerima, elu mõtte või mõttetuse üle pead murdma. Need kohad meie planeedil on Lascaux' koopad, Stonehenge, Sixtuse kabel, Mont Saint-Michel, Niagara kosk, Pompei varemed ja Euroopa üks suuremaid gootika imesid – Chartes'i katedraal.

¹**reliikvia** – püha säile; kirikuis alalhoitav säile pühakust (luu, kolju) või talle kuulunud ese

²**Karl Kiilaspäine (823–877)** – pr k Charles le Chauve; Karl Suure pojapoeg; oli Lääne-Frangi riigi esimene kuningas, hiljem ka Frangi riigi keiser

³**krüpt** – kiriku maa-alune kabel või reliikviate hoiukoht

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kus paikneb Chartres?
2. Uhkeid gooti stiilis kirikuid on mujalgi. Mille poolest Chartres'i katedraal eriline on?
3. Kuidas teed vahet romaani ja gooti stiilil?
4. Kas vitraaž „Ilusa klaasakna Jumalaema“ esindab romaani stiili või gootikat? Põhjenda!
5. Kus sündis gooti stiil? Nimeta gooti stiilis hooneid Tallinnas.
6. Nimeta paik või vaatamisäärsus, mis on sind enim vaimustanud.

13. Ingres [ä(n)gr] „Jupiter ja Thetis“ Granet' muuseum, Aix-en-Provence, Lõuna-Prantsusmaa

õli lõuendil; 320 x 260 cm; stiil: neoklassitsism

Jean Auguste Dominique Ingres [ä(n)gr] (1780–1867) pidas ennast eelkõige ajaloomaalijaks, kuid meie päevil näevad kunstiajaloolased teda eelkõige hea portretisti ja veelgi parema naisaktide loojana. Meie kooli teise korruse talveaiast vasakul ripub tema „Suur odalisk“ – vaieldamatult üks kaunimaid naisakte kunstiajaloos üldse. Ingres oli J. L. Davidi innukas õpilane ja jäi talle truuks ka siis, kui õpetaja pidi peale 1815. a Waterloo katastroofi¹ Prantsusmaalt lahkuma. Bourbonide võimule naasmise järel ei tohtinud eelmise kuninga surma poolt hääletanud parlamendisaadikud Prantsusmaal elada.

Ingres'i elutee oli pikk (ta elas 87-aastaseks) ja viljakas, ja kuigi moodi tulid uued loomingumeetodid, jäi Ingres elu lõpuni truuks neoklassitsistlikule stiilile. Ta ei sallinud silma otsaski romantikuid, jälestas Eugène Delacroix'd, kuid ka Barbizoni koolkonna² realiste. Tal oli vaid kaks eeskuju – Raffael ja David.

Suurteost „Jupiter ja Thetis“ pidas autor ise ajaloomaaliks, sest see kajastab Trooja sõja sündmusi. Meile on see suursugune taies eelkõige kirjandusteose illustratsioon, kuid ka ülisosava kompositsiooniga kütkestav maal. Kunstnik toob siin meieni Homeroose eepose „Ilias“ episoodi, mil „hõbejalgne“ nümf Thetis anub Olümposel troonivalt Zeusilt (Jupiterilt) kaitset oma pojale Achilleusele, kes on tülis Trooja linna piirava armee ülemjuhataja Agamemnoniga.

Lugejal tekib õigustatud küsimus, miks asub nii suure kunstniku nii uhke taies provintsilinna muuseumis. Põhjus on järgmine. Ingres'iga koos õppis J. L. Davidi ateljees ka Aix-en-Provence'ist pärit noormees François Marius Granet [gra'ne]. Noormeestest said head sõbrad,

kuid ka saatusekaaslased: mõlemad jätkasid kunstiõpinguid Roomas. Hiljem sai Granet'st Louvre'i muuseumi konservaatore ja Versailles' lossi sõjamaalide galerii looja. Tema ostiski ära sõbra maali „Jupiter ja Thetis“. Granet tuli vanaduspäevi veetma kodulinna Aix-en-Provence'i ja pärandas oma isikliku kollektsiooni kodulinnale. Sealne kunstimuuseum kannabki tema nime ja muuseumi logopildiks on Ingres'i „Jupiter ja Thetis“.

Ingres mängis ka suhteliselt hästi viiulit, ent kuna see polnud tema amet, on see harrastus andnud prantsuse keelde väljendi *le violon d'Ingres*, mis tähendabki hobi. (näit.: *Mon violon d'Ingres, c'est la philatélie*)

Prantsusmaal on mitmeid kohanimesid, mis algavad kolmest tähest koosneva sõnaga *aix* [eks]. Need on Aix-en-Provence, Aix-les-Bains jt, kuid ka Saksamaal paiknev linn *Aachen* on prantsuse keeles Aix-la-Chapelle. Sõna *aix* on tuletatud ladina keele sõnast *aqua* (vesi). Järeldus: see küla või linn paikneb vee ääres.

¹**Waterloo katastroof** – 18. juunil 1815. a toimus Waterloo küla juures Belgias lahing, mis jäi Napoleon Bonaparte'ile viimaseks; Prantsusmaal tuli võimule revolutsiooni ajal hukatud kuninga Louis XVI vend, kes võttis endale nimeks Louis XVIII, ja kogu Euroopas algas üldine demokraatia lämmatamise ajastu. Et J. L. David oli revolutsiooni päevil hääletanud parlamendis Louis XVI surma mõistmise poolt, asus ta peale Waterloo katastroofi elama Brüsselisse, kus ka suri.

²**Barbizoni koolkond** – 19. sajandi keskel tegutsemist alustanud kunstnikud-realistid, kes väljusid ateljeedest ja asusid maalima vabas õhus (*Théodore Rousseau, François Millet* jt). Nad kohtusid tihti Barbizoni külas (umbes 40 km Pariisist lõunas).

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kus paikneb Aix-en-Provence?
2. Miks seda linna nii nimetatakse?
3. Kuidas sattus Ingres'i maal „Jupiter ja Thetis“ sellesse linna?
4. Ingres'i õpetaja J. L. David pidi peale Waterloo lahingut Prantsusmaalt lahkuma. Miks?
5. Kes on Thetis ja mida ta peajumalalt palub?
6. Miks on antiikaja peajumalal kaks nime: Zeus ja Jupiter?

14. Vincent van Gogh¹ „Autoportree seotud kõrvaga“ Courtauld' [kur'to] galerii, Somerset House, London

õli lõuendil; 60,5 x 50 cm
stiil: postimpressionism

õli lõuendil; 51 x 44 cm
erakogu; Chicago, USA

Vincent van Gogh (1853– 1890) oli hollandlane, kuid tema loomingut tuleks käsitleda prantsuse kunstina. 1886. a saabus ta Pariisi, kus elas tema pildikaupmehest vend Theo. Kevadel 1888 asus ta Provence'i väikelinna Arles'i. Provence'i ereda päikese all kujuneski välja van Goghi stiil, kuid siin lõi välja ka ammu varjul olnud vaimuhaigus. Järgnes ravi kas hullumajas või sanatoorsel järeelravigil. Selgetel hetkedel haigushoogude vahel lõi kunstnik oma parimad teosed. Lõpuks leidis vend talle rahuliku haigla Pariisi lähedal, kuid peagi lõpetas 37-aastane kunstnik siin revolvrilasuga oma elu.

Van Goghi töödes on värinat ja leeki, nende vorm on jõuline, pintsli töö äge ja hoogne ning värvid säravad. Talle kõlbas maalimiseks õigupoolest kõik: voodi, tool, päevalilleõis, paar vanu saapaid, õitsev mandlipuuoks. Ning muidugi nähtud maastikud ja kohatud inimesed, kuid ka enda peegelpilt. Kunstnikul õnnestus oma eluajal müüa vaid üks maal: tema töid peeti vaid haige inimese sonimiseks. Praegu maksavad tema tööd kunstioksjonitel miljonide.

Samuel Courtauld [kur'to] oli rikas Inglise tööstur, kes kogus väärtkunsti. Tema erakollektsioonist saigi praegu Strandil paikneva muuseumi tuumik. Härra Courtauld'l jätkus 20. sajandi algul nutikust osta kunstioksjonitelt kokku teoseid sellistelt autoritelt nagu Manet, Monet, Degas, Gauguin, Toulouse-Lautrec, Cézanne jt. Muuseum paikneb üksnes väikeses osas hiigelhoonest, mida kutsutakse Somerset House'iks.

Maali „Autoportree seotud kõrvaga“ saamisloogu on järgmine. 1888. a sügisel tuli van Goghile Arles'i külla Paul Gauguin – kunstnik, kes samuti otsis tunnustust, kuid ei leidnud seda kuskilt. Sõbrad hakkasid maalima koos, ent kahjuks takistas mõlema mehe vaimne tasakaalutus neil lähedasteks sõpradeks saamast ja nad aina tülitseksid. 23. detsembril läksid mehed karvupidi

kokku. Gauguin põgenes majast, van Gogh oigas voodis pea üleni verine. Selgus, et raevunud hollandlane ähvardanud habemenõaga oma prantslasest sõpra. (Kuid võis olla ka vastupidi.) Lõpuks lõiganud van Gogh vihahoos endal kõrvanibu, pannud selle ümbrikusse ja viinud naisele, kes keeldus teda armastamast. Järgnevatel päevadel tegi ta endast kaks autoportreed seotud kõrvaga: ühe piibuga ja teise piibuta. Piibuga autoportree paikneb ühes erakogus Chicagos, piibuta autoportree aga Londonis Strandil Courtauld' galeriis. Siin Londoni südalinnas on see kummalise saatusega maal näha kõigile, kel on asja Londonisse ning kes huvituvad kunstist.

¹**Vincent van Gogh** – loe: *prantsusepärast* vä(n)sa(n) van gog; *hollandipärast* vintsent fan hoh

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks eksponeeritakse hollandlase Vincent van Goghi maale prantsuse kunsti hulgas?
2. Vincent van Gogh oli nõrk tervis? Milline haigus teda vaevas?
3. Van Gogh lõi oma parimad tööd Arles'is? Kus see linn asub?
4. Kus paikneb Londonis Courtauld' galerii? Miks seda muuseumi nii kutsutakse?
5. Nimeta, milliseid objekte van Gogh maalis.
6. Millises Pariisi muuseumis saab imetleda Vincent van Goghi imelisi maale?

15. Starkopf „Istuv akt“ Tallinna Prantsuse Lütseumi 3. korrus

Skulptuuri kõrgus koos alusega 74,5 cm;
punakashall graniit; stiil: art déco¹
Kultuurimälestiste riikliku registri number: 1579

Leda ja luik. Puit. Tartu Kunstimuuseum

Anton Starkopf (1889–1966) on eesti suurimaid ja viljakamaid skulptoreid. Ta on pärit Kohila vallast Harjumaalt, õppis Järvakandi ministeeriumikoolis ja Tallinna Kaubanduskoolis. Kunstiõpinguid alustas Starkopf 1911. a Münchenis ja jätkas Pariisis Académie Russe'is, kus ta õppis skulptuuri, ja Académie de la Grande Chaumière'is, kus õppis joonistamist. Esimese maailmasõja aastatel viibis ta peamiselt Saksamaal. Sõja lõppedes naasis Starkopf Eestisse. Koos kunstnike Konrad Mägi ja Ado Vabbega asutas Starkopf Tartus Kõrgema Kunstikooli Pallas², kus töötas skulptuuriõppejõuna. Peaaegu kõik 20. sajandi Eesti skulptorid on tema õpilased.

1950. a aprillis toimunud loominguliste liitude pleenumil tembeldati väärikas kunstnik ja õppejõud fašistide käsilaseks ja rahvavaenulike ideede propageerijaks. Kartes tagakiusamist, põgenes Starkopf Moskvasse, kus töötas stalinistide soovitud skulptori Sergei Merkulovi ateljees lihtsa kiviraidurina ja kipskoopiate valmistajana (S. Merkulov oli tuntud Lenini büstide valmistaja). Peale Stalini surma tuli A. Starkopf tagasi Tartusse ja pühendus vabaloomingule. Ta asus elama funktsionalistlikus stiilis nāgusasse eramusse, mille oli talle juba 1930. a projekteerinud arhitekt Arnold Matteus. A. Starkopfi pojapoeg Hannes Starkopf (s 1965) on samuti skulptor.

A. Starkopfi looming on mitmekesine: ümarplastika³, pisiplastika⁴, reljeefid⁵, hauasambad. Materjaliks kõlbas talle praktiliselt kõik: puit, pronks, graniit, liivakivi, betoon, tina.

1930. a algas tema nn graniidiperiood ja valitsevaks stiiliks sai *art déco*. Just sellest perioodist pärineb ka meie kooli ehtiv „Istuv akt“ – kingitus meie koolile uue ja nägusa funktsionalistlikus stiilis koolihoone valmimise puhul. On vist liigne lisada, et ajastu juhtiv arhitekt Herbert Johanson ja andekaim skulptor olid mõttekaaslased.

A. Starkopfi teoseid saame imetleda KUMUs ja Tartu Kunstimuuseumis. Eesti suurima skulptori töid näeb veel paljudes Eestimaa surnuaedades. Vabadussõja monumendid Amblas, Laiusel ja Türil on samuti A. Starkopfi loodud.

¹*Art déco* [aar deko] – populaarne kunstisuund aastail 1925–1940. Stiil sai tõuke 1925. a Pariisis aset leidnud rahvusvaheliselt dekoratiivkunstide ja tööstusdisaini näituselt. Eriti populaarne oli see stiil sisekujunduses, kuid ka arhitektuuris, tööstusdisainis ja skulptuuris. *Art déco* on puhtalt dekoratiivkunst. See on segu juugendist, kubismist, kuid ka abstraksionismist. Moekunstnikest viljelesid seda stiili kahe maailmasõja vahel Coco Chanel ja Elsa Schiaparelli.

²**Pallas** – tarkusejumalanna Ateena teine nimi, mis on tõlkes 'neiu, neitsi': Pallas Ateena

³**ümarplastika** – igast küljest töödeldud skulptuur; selle vastand on reljeef

⁴**pisiplastika** – väikeste mõõtmetega kunstiteoste voolimine või valamine; need kunstiteosed on kuni 30 cm kõrged

⁵**reljeef** – pinnalt eenduvate või sellesse süvistatud figuuridega skulptuur

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kuidas sattus A. Starkopfi skulptuur meie kooli?
2. Mis on *art déco*?
3. A. Starkopf oli üks Tartu Kunstikooli Pallas asutajaid. Mida tähendab sõna *Pallas*?
4. 1950. a varjas A. Starkopf end Moskvast. Miks ta Pariisi või Londonisse ei pagenud?
5. Kus peale Tallinna ja Tartu muuseumide Eestis veel A. Starkopfi töid näha saab?
6. Millist stiili esindab meie kooli peahoone? Kes oli selle arhitekt?